

JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES RESEARCH

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi
Open Access Refereed e-Journal & Refereed & Indexed

Article Type	Research Article	Accepted / Makale Kabul	16.07.2019
Received / Makale Geliş	13.04.2019	Published / Yayınlanma	18.07.2019

MANZUM BİR HALK HİKÂYESİ: HAZÂ DÂSTÂN ANASINIŇ GÖZÜNİ ÇIKARAN (DİL İNCELEMESİ-METİN)

A POETICAL FOLKTALE: HAZĀ DĀSTĀN ANASINIŇ GOZUNI ÇIKARAN (LINGUISTIC ANALYSIS-TEXT)

Öğr. Gör. Dr. Alper BAHTİYAROĞLU

Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kars /
TÜRKİYE, ORCID: 0000-0001-7685-6268

ÖZET

Edebi metinlerin bir özelliği de ait oldukları toplumun kültür kodlarını farklı yöntemlerle okuyucuya/dinleyiciye aktarmaktır. Başka bir deyişle bir tür eğitim işlevi görenek didaktik bir misyon üstlenirler. Türklerin Müslüman olmalarıyla birlikte İslamî hayata uygun yaşama çabaları neticesinde edebî eserlerde dinî içerikli konular yoğun bir şekilde işlenmeye başlanmıştır. Bu konuların işlendiği en önemli türlerden biri de halkı eğitmek ve din bilincini yerleştirmek için yazılan manzum halk hikâyeleridir. Çalışmada bu tür bir manzum hikâye ele alınarak dil incelemesi yapılacaktır. Çalışmanın giriş kısmında halk hikâyeciliği ve manzum hikâyeler hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra ele alınan hikâyenin konusu ve biçim özelliklerine yer verilecektir. Yapılacak olan dil incelemesinde ise sırasıyla ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz varlığına değinilecektir. Çalışmanın sonunda ise incelemeye esas alınan manzum hikâye metni verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Manzum hikâye, destan, ses ve şekil bilgisi, söz varlığı.

ABSTRACT

One special feature of literary texts is that they narrate the cultural codes of the society they belong to their readers/audiences. In other words, they undertake a didactical mission while performing an educational function. Following the conversion of the Turks to Islam, issues that have religious content start to be covered intensively in literary works as a result of endeavors to live up to the Islamic way of life. One of the most important genre that cover these issues is poetic folktales which are told to educate people and inculcate religious awareness. In this study, abovementioned type of narrative poetry will be analyzed from a linguistic perspective. In the introductory section, after a brief information on folktales and narrative poetry, subject matter of the narrative and its formal features will be covered. In the literary review; phonetic, morphologic characteristics and vocabulary of the text will be analyzed respectively. In the final section of the study, text of the narrative poetry which constitutes the basis of our analysis will be given.

Keywords: Narrative poetry, epic, phonetic and morphologic characteristics, vocabulary.

1. GİRİŞ

Türk halk edebiyatının en önemli türlerinden biri olan ve genelde nazım-nesir karışık bir yapı sergileyen halk hikâyeleri, daha çok aşk, kahramanlık gibi konuları işlerler. “Zaman seyri ve coğrafya-mekân içinde efsane, masal, menkabe, destan vb. mahsullerle beslenerek dinî, tarihî, içtimaî hâdiselerin potasında iç bünyelerindeki bağlarını muhafaza ederek milletimizin roman ihtiyacını karşılayan eserler” (Elçin, 1998: 444) olarak nitelendirilen Türk halk hikâyeleri Ali Berat Alptekin tarafından (Alptekin, 2005: 18) “Göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk mahsullerinden olup; aşk, kahramanlık, vb. gibi konuları işleyen; kaynağı Türk, Arap-İslâm ve Hint-İran olan, büyük ölçüde âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan nazım-nesir karışımı anlatmalar” olarak, Şükrü Elçin tarafından ise (Elçin, 1998: 444) “Arap dilinde başlangıçta kıssa ve rivayet olarak düşünülen sonraları eğlendirmek maksadı ile taklit manasında kullanılan, gerçek veya hayali birtakım vakaların, maceraların hususi bir üslupla nakil ve tekrarı” olarak tanımlanmaktadır.

İslamî dönem Türk edebiyatının en önemli ürünlerinden olan manzum hikâyelerin sayısı oldukça fazladır. Başlangıçları XIV. yüzyıla kadar uzanan bu metinlerin çoğu anonim nitelik taşımaktadır (Çiğdem, 2011/2: 266). Mucizeler, kerametler ve İslam menkıbelerinden esinlenen bu tür eserler, çoğunlukla Arap kaynaklı olup zaman içerisinde tercüme, nakiller ve adaptasyonlarla zenginleşerek Türkçeye kazandırılmış ve sahiplenilmiştir (Aslan, 2006/1: 190).

Halkı eğitmek ve dinî-tasavvufî bilinci yerleştirmek amacıyla yazılan bu manzum hikâyelerle *Türk halkını İslam'ın harikalar diyarına sürüklemeyi amaçlayan misyoner nitelikli faaliyetlerde, edebiyat bir araç olarak kullanılmış ve bu çerçevede pek çok eser vücuda getirilmiştir* (Aslan, 2006/1: 189-190). Türklerin Müslüman olmalarının bir sonucu olarak toplumsal hayatta görülen İslamî hayata uygun yaşama çabasıyla birlikte, edebî eserlerde de dinî muhtevalı konuların yoğun bir şekilde işlenmeye başlandığı dikkati çeker. Çeşitli kaynaklarda hikâye, efsane, destan gibi adlandırmalarla anılan bu tür hikâyeler devrin durumuna bağlı olarak, ezberleme, toplantılarda okunmak ve makamla söylenmek bakımından daha elverişli olduğu için çoğunlukla manzum olarak yazılmıştır (Kuzubaş, 2008: 305). Çoğu anonim nitelik taşıyan bu metinler, mesnevi tarzında yazılmışlardır. Konularının basitliği ve yalın bir halk diliyle yazılmış olmaları bakımından klasik mesnevilerden ayrılırlar (Türker, 2011/2: 266). Bu özellikleri onların halk arasında kabul görmelerine ve uzun yıllar okunmalarına yol açmıştır.

Halk arasında İslamiyet'i yaymak maksadıyla oluşturulan bu hikâyelerin Türkler tarafından kabul görmesinin en önemli nedenlerinden biri şifahî kültürde iyice yerleşmiş olan destan ve hikâye anlatma geleneğidir. İslam'ın Türkler arasında yayılmasından sonra anlatılan destan ve hikâyelere İslam kendi rengini ve kokusunu vermeye başlamıştır (Güleç, 2013/65: 253).

Hemen hepsinde ya İslam tarihinde yaşamış bir kişinin olağanüstü kahramanlıklarının ya da gene dinî bir olayın olağanüstülüklerle bezenerek anlatıldığı bu hikâyeler saf bir Türkçenin taşıyıcılığını yapmaları bakımından da önemlidirler (Türker, 2011/2: 266).

Çalışmaya konu olan hikâyenin vezin hatalarıyla dolu olması hikâyeyi yazan kişinin aruz veznine hakim olmadığını gösterir. Bu hatalara rağmen manzumenin arı bir Türkçeye yazılmış olması ve dönemin dil özelliklerini yansıtması, dil tarihimiz açısından oldukça önemlidir.

2. DĀSTĀN ANASINIŃ GÖZÜNİ ÇIKARAN

“Dāstān AnasiniŃ Gözüni Çıkarar” adlı hikâyenin telif ve istinsah tarihi belli olmamakla beraber dil özellikleri bakımından Eski Anadolu Türkçesi dönemi özelliklerine sahip olduğu görülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Türkçe yazma eserler arasında 005753-VI demirbaş numarasıyla kayıtlı olan hikâye bulunduğu yazmanın 72.-78. yaprakları arasında yer almaktadır. Fāilātün fāilātün fāilün¹ kalıbında, harekeli nesihle, 2 sütun halinde, her sayfada 11 satır olarak yazılan manzum hikâye toplam 135 beyitten oluşmaktadır. Hikâyenin bulunduğu mecmuanın çerçeve içine alınan sayfaları ve mecmuada bulunan hikâyelerin başlıkları kırmızı mürekkeple, bunların dışında kalan bölümler ise siyah mürekkeple yazılmıştır.

Dāstān AnasiniŃ Gözüni Çıkarar, Hz. Peygamber döneminde yaşandığı rivayet edilen bir olay etrafında oluşturulmuş bir eserdir. Oğlunun attığı ekmek neticesinde gözü kör olan bir kadının oğlunu affetmemesi üzerine ateşte yakılmasını anlatan hikâyenin konusu son beyitte yer alan “*Çağırırılar ata ana gönlün yıkan kişi / Āhiretde şöyle olırsar işi*” ifadelerinden de anlaşılmalıdır.

¹ Eserde geçen beyitlerin büyük bir kısmı “Fāilātün fāilātün fāilün” kalıbıyla yazılmıştır. Ancak bir çok beyitte aruz hatalarıyla dahi bu kalıba uymayan ifadeler yer almaktadır. Örneğin daha ilk beyitte;

“Ka'be şehrinde var-ıdı bir gözi kör hatun
Dünyâ vérip āhiret almış şatun”

veya 13. beyitte;

“Oğlan bir géce yatmış-ıdı
Gözün gâflet uykusı tutmuş-ıdı”

ve daha başka birçok örnekte bu kalıbın uygulanması mümkün değildir. Çoğu zaman hecenin 11'li vezniyle oluşturulduğu izlenimi gösterse de hikâyenin ekseriyetinde “Fāilātün fāilātün fāilün” kalıbı baskın görülmektedir.

3. DİL ÖZELLİKLERİ

Açık bir dille yazılması ve döneminin dil özelliklerini yansıtması açısından önemli bir dil malzemesi olarak kabul edilebilecek eser, söz varlığı, ses ve şekil bilgisi açısından incelenmiştir. Ses özellikleri ve imla bakımından kesin bir birliğin görülmediği yazmada Eski Anadolu Türkçesi döneminin dil özellikleriyle beraber Osmanlı Türkçesine geçiş döneminin de dil özellikleri görülmektedir. Eserde sözcüklerin bazen vezin gereği bazen de dönemin dil özelliklerine bağlı olarak halk ağzına yaklaştırılmak istenmesi sebebiyle farklı yazıldıkları görülmektedir: görklü (8) ~ görkli (8), peygamberler (20) ~ Peygaber'e (19), Hüseyin'îñ (55) ~ Hüseyin (85), düni gün (66) ~ dün ü gün (100), od (75) ~ ot (116), 'imāmesin (129) ~ 'amāmesin (130), tatlı (13) ~ tatlu (36).

3.1. SES BİLGİSİ

Çeşitli yönleriyle ele alınarak dil özellikleri üzerinde durulan hikâyede tespit edilen ses olayları “*ünlülerle ilgili ses olayları*” ve “*ünsüzlerle ilgili ses olayları*” olarak ayrı ayrı incelenmiştir.

3.1.1. Ünlülerle İlgili Ses Olayları

3.1.1.1. Yuvarlaklaşma

Eski Anadolu Türkçesinin en karakteristik özelliklerinden birisi olan yuvarlaklaşmanın en temel sebepleri kelime sonunda bulunan “-ğ ve -g” seslerinin düşmesi ve “p ve v” gibi dudak ünsüzlerinin etkisi olarak gösterilmektedir (Timurtaş, 2005: 43): tapığ > tapu+sına (56), kapığ > kapu+sına (95), yabız > yavuz (3), geri > géru (25). Kök halindeki sözcüklerde görülen yuvarlaklaşma dışında bazı sözcüklerde ise yapım ve işletim eklerinde yuvarlaklaşmalar görülmektedir: *Yapım eklerinde görülen yuvarlaklaşmalar*: tat-**lu** (36), şat-**un** (1), qar-**şu** (24), kel- > getürdiler (70), yap-ış- > yap-**uş**-dı (42), ayr-**uğ**+ın (48); *İşletim eklerinde görülen yuvarlaklaşmalar*: oğlancığ+**um** (80), ciger+**dür** (106), revā mı+**dur** (23), eyd-**ür** (15), yalvar-**ur**+am (20), vér-**üp** (1), var-**up** (23), bağırı+**nuñ** (112), zāru zāru (121).

3.1.1.2. Düzleşme

Eski Anadolu Türkçesinde yuvarlaklaşmanın tersine olarak bazı kelime ve eklerde düzleşme meydana gelmektedir. Hikâyede düzleşme kelimelerden ziyade daha çok eklerde görülmektedir. Kök hâlinde sadece “odın (70)” kelimesinde karşımıza çıkan düzleşme, eklerde ise şu şekildedir: *Yapım eklerinde görülen düzleşmeler*: görk+**li** (8), ötür+**i** (21); *İşletim eklerinde görülen düzleşmeler*: Daha çok nesne hâl eki ve 3. teklik şahıs iyelik eklerinde karşımıza çıkan işletim eklerinde düzleşme örneklerine görülen geçmiş zaman, anlatılan geçmiş zaman ve geniş zaman biçiminde de rastlanmaktadır: ...eyledi... **özünü** (35), gördi ...gözünü (35), ...şu~~çunu~~ bağışla... (67), ...şaçdılar şuyı... (125), günü (13), nurı (15), sözi (48), kurusu (126), odın (99), özi (106), gördi (35), düşdi (42), söndi (94), oydu (94), taldı (107), tüt-**mış**+ıdı (12), ur-**ar**+dı (7).

3.1.1.3. Ünlü Düşmesi

Eski Anadolu Türkçesinde ünlü düşmesi olayı genellikle iç seste meydana gelmektedir. Vurgusuz orta hece ünlüsünün düşmesi Türkçenin başlangıcından beri devam eden bir ses olayıdır. Ünlü düşmesiyle birlikte kelimedeki bir de hece düşmesi meydana gelmiş olur (Köktekin, 2008: 68): oğul > oğ**u**lan (9), gönül > gön**ü**lün (33), boyun > boy**o**nu (42), ayır- > ay**o**ruğın (48), çağır- > çağ**o**rışurlar (53), em-iz- > em**o**zirdiğim (47), eyit- > ey**o**tdi (72), yoğur- > yoğ**o**ruldu (112), bağır > bağı**o**rınuñ (112), çevir- > çev**o**re (69). Türkçe kelimelerde iç seste meydana gelen ünlü düşmeleri dışında bugün standart Türkiye Türkçesinde kullanılan Arapça kökenli bazı kelimelerin ünlüyle başlayan bir ek alması neticesinde türetilen orta hece ünlülerinin de düştüğünü görüyoruz: şehir > şeh**o**ründe (1), ‘akıl > ‘ak**o**lımı (26), ‘ömür > ‘öm**o**rüme (79). Hikâyede “ile” edatı ve “i-” yardımcı fiilinin kısmen eklenen örneklerinde “i”lerin de düştüğü görülmektedir: adı ile > adı+**yla** (3), kudreti ile > kudreti+**yle** (32), dili ile > dili-**yle** (122), gerek ise > gerek+**ø**se (68), var ise > var+**ø**sa (114), yürür > idi yürür+**ø**di (3), urar idi > urar+**ø**di (7), sürerler idi > sürerler+**ø**di (49).

3.1.1.4. Ünlü Türemesi

Eserde ünlü türemesinin alıntı kelimelerde bulunan çift doruklu hece yapısını Türkçenin hece yapısına uydurmak için yapıldığı görülmektedir: emr eyle- > emir eyledi (118).

3.1.1.5. Hece Yutumu

Çoğunlukla birbirine benzeyen hecelerden birinin düşmesiyle ortaya çıkan bu ses olayının en tipik örneği “tur-/dur-” yardımcı fiilinden geldiği kesin olarak bilinen ve metnimizde ekleşme öncesi biçimi olan “turur/durur”la nöbetleşe kullanılan “+dUr” ekidir (Efendioğlu, 2019: 52): ‘ayāl durur > ‘ayāldür (7), bu durur > budur (48), qarındaş > qardaş+iñuz (84), kim+er-se > kimse (30).

3.1.1.6. Hece Kaynaşması (Birleşme)

Birleşme diye de nitelendirilen bu ses olayı, sürekli birlikte kullanılan kelimelerin geçirdikleri ses değişikliklerinden sonra birbirlerine kaynaşarak yeni bir şekil almaları ve tek kelimeye dönüşmeleridir (Efendioğlu, 2019: 52-53). Hikâyede geçen bazı birleşme örnekleri şunlardır: şu ile > şöyle (111), uş ol > şol (8), qarında eş > qardaş+ımız (89), şu am+tı > şu imdi > şimdi (65), *tağ ol > degil (98).

3.1.2. Ünsüzlerle İlgili Ses Hususiyetleri

3.1.2.1. Ünsüz Uyumu

Ünlü ile biten kelimelere getirilecek eklerin (varsa) tonlu şeklinin, ünsüz ile biten kelimelerin bitiş ünsüzleri dikkate alınarak, tonlu ise (varsa) tonlu; tonsuz ise (varsa) tonsuz şeklinin gelmesi olarak ifade ettiğimiz ünsüz uyumu Eski Anadolu Türkçesinde dal (◌) ile yazılan bazı eklerin dışında kendini gösterir (Köktekin, 2008: 80). Eserde ünsüz uyumunu bozan ekler özellikle bulunma ve ayrılma hâl ekleri ile görülen geçmiş zaman ekinde karşımıza çıkmaktadır: bak^ıdim (25), kork^ıdı (63), ırak^ıdan (111), tut^ıdı (114), ét^ıdi (131), āhiret^ıde (135), düş^ıde (18), düş^ıden (26), yapu^ışdı (42), düş^ıdi (42), baş^ıdan (52), ağla^ışdılar (97), biş^ıdi (114), aç^ıdı (130), kuç^ıdı (113), saç^ıdılar (125), geç^ıdi (128), aş^ıdılar (51), kes^ıdiler (58).

3.1.2.2. Ünsüz Tonlulaşması

Eserde en belirgin ünsüz değişmesi olaylarından biri, boğumlanma noktasının daha az zorlandığı ve yumuşak hissedilen ünsüzlere doğru görülen eğilim (Sağır, 1995: 83) neticesinde meydana gelen tonlulaşmadır. Eski Türkçe kelime başında bulunan tonsuz ünsüzler Eski Anadolu Türkçesine geçişte yerini tonlu ünsüzlere bırakmaktadır (Köktekin, 2008: 72). Bazı kelimelerde ise her iki şeklin (tonlu ve tonsuz) de kullanıldığı görülmektedir. Eserde Eski Türkçeye göre tonlulaşma tespit edilen sesler şu şekildedir: t > d, k > g, k̄ > ğ, p > b, ç > c.

3.1.2.2.1. t/ṭ > d

Eski Türkçede kalın ve ince sıradan bütün kelimelerin başında “t/d” ayrımı yapılmadan hep “t”li şekiller bulunmaktaydı. Aslında “t” olan bu fonemin “d” şeklinde gelişmesi Eski Türkçe devresinin sonlarında başlamıştır. Eski Anadolu Türkçesinde ise “t”yi devam ettirme veya “d”ye dönüştürme bakımından karışık bir durum göstermektedir. Bu karışıklık yüzyıldan yüzyıla ve eserden esere göre farklılıklar göstermektedir (Özkan, 2000: 106-107). t/ṭ > d tonlulaşmasının örneklerine gerek söz başında olsun gerekse söz içinde veya sonunda olsun birçok kez rastlanmaktadır: ta^ıkı > da^ıhı (117), eyt- > eydür (15), tüş > düş (27), amtı > imdi (117), eşit- > eşid (117), tört > dört (115), qanat > kanad (121), tebe > deve (69), otuñ > odın (70).

Hikâyede bazı kelimelerin söz başında tonlulaşmamış yani Eski Türkçedeki biçimleriyle kullanıldığı görülmektedir: ṭurgıl (15), ṭokundı (32), ṭaldılar (119), ṭaşarı (102), ṭamarı (107).

3.1.2.2.2. k > g

Kelime başındaki bu değişiklik Eski Türkçeden Batı Türkçesine geçtikten sonra ortaya çıkmıştır. Bu ses hadisesi büyük oranda gerçekleşmekle beraber genel bir hüküm verilememektedir. Zira “k”nin değişmediği örneklerde vardır. Ayrıca Arap harfli yazının “k/g” ayrımı yapmayan imlasından “kef (ك)” ile yazılan kelimelerin metnimizde “k”yi mi yoksa “g”yi mi işaret ettiklerini ayırmanın imkânı yoktur (Özkan, 2000: 107). Eserden tespit ettiğimiz k > g değişimi örneklerinden bazıları şunlardır: **girmed** (14), **étmegi** (32), **kesmege** (36), **emzirdiğim** (47), **yigitligime** (79), **gelmedige** (88), **yüregi** (107), **gécemeye** (93), **görlü** (124), **günidir** (133), **gönlün** (135), **gün** (13), **gerek** (30).

3.1.2.2.3. k̄ > ğ

“k/g” seslerinin art damaksıl biçimleri olan “k̄/ğ” hem ön damaksıl biçimlerden hem de birbirlerinden ayrıldığı için tonlu/tonsuz ayrımı yapılabilmektedir. Ancak art damaksıl biçimlerde tonlulaşma olmadığı, bir başka ifade ile ön seste tonsuz biçimlerin korunduğu görülmektedir (Börekçi, 2003: 44). Metnimizde, iki ünlü arasında kalan ya da ünlü ile başlayan bir ek aldığı tonsuz ünsüzlerin tonlulaştığı ince sıradan ünlülerde olduğu gibi kalın sıradan ünlülerde de görülmektedir: **kulağ**ına (14), **ayağ**ına (20), **biç**ği (37), **to**prağa (54), **oğ**lancığum (80).

3.1.2.2.4. p > b

Eski Türkçedeki bazı kelimelerin başında veya iç sesinde bulunan tonsuz “p”ler tonlulaşarak “b” olur. Eserde biri iç seste diğeri ise söz başında olmak üzere iki örneğine rastlanmaktadır: **dip** > **dib**inde (45), **piş-** > **biş**di (114).

3.1.2.2.5. ç > c

Az da olsa iki ünlü arasında kalan tonsuz “ç” ünsüzünün tonlu “c” ünsüzüne dönüştüğü de görülmektedir: **kuç-** > **kuca**ğ (70), **kılıç** > **kılıc**ın (49), **geç-** > **gece** (12).

Hikâyede bazı kelimelerin son sesinde tonlu ünsüz bulunmaktadır. Ana Türkçede tek heceli kelimelerin sonundaki tonsuz “p, ç, t, k” ünsüzleri kısa bir ünlüden sonra kendilerini korudukları hâlde uzun bir ünlüden sonra tonlulaşarak sırasıyla “b, c, d, g” olmuştur. Bu durumun kelimelerdeki birinci (aslî) uzunluktan kaynaklandığı ileri sürülmüştür (Tekin, 1975: 179). **adı** (2) ‘isim’, **od** (75) ‘ateş’, **süd** (47) ‘süt’.

3.1.2.3. Tonsuzlaşma

Eski Türkçede son sesinde “d” tonlu ünsüzü bulunduran “od” sözcüğü ile söz başında “b” tonlu ünsüzü bulunduran “berk” sözcüğünün tonsuz biçimlerine de rastlamaktayız: **od** > **ot** ‘ateş’ (116), **berk** > **perk** ‘berk, sağlam, sıkıca’ (58).

3.1.2.4. Sızıcılaşma

Türkçe, hece başında -dolayısıyla kelime başında- patlamalı, hece sonunda sızıcı ünsüzleri tercih eden bir hece yapısına sahiptir. Ancak sızıcı ünsüzle biten bir hecenin başındaki patlamalı ünsüz, -çok seyrek de olsa- sızıcı ünsüze dönüşebilmektedir (Börekçi, 2003: 45). **katun** > **hatun** (1), **bar-** > **var-** (16), **yabız** > **yavuz** (3), **yablağ** > **yavla**ğ (71), **tebe** > **deve** (69), **ta**ğı > **da**ğı (117).

Eski Türkçede “d” olarak karşımıza çıkan sesin (Kara, 2011: 64) metnimizde kelime içinde akıcı “y”ye dönüştüğü de görülmektedir: **ada**ğ > **aya**ğ (85), **adri**ğ > **ayri**ğ (47), **kéd** > **géy** (49), **ko**d- > **ko**yamadı (103), **ud**- > **uy**kusu (12).

3.1.2.5. Ünsüz Düşmesi

Eserde sözcüklerin özellikle eski Türkçedeki şekilleri dikkate alındığında bu ses olayının ön, iç ve son seslerde karşımıza çıktığı görülür.

3.1.2.5.1. b- ~ -b > ø

Bu ünsüz düşmesi olayı Eski Türkçedeki “*bol-*”dan (Caferoğlu, 1993: 31) gelen “*ol-*” fiilinde ve “*sub*” sözcüğünün son sesinde görülmektedir: *bol-* > *ø*lısar (135), *sub* > *şuø* (119).

3.1.2.5.2. -l- > -ø-

Hikâyede sadece “*getür-*” fiilinde iç seste hece sonunda bu düşme örneğine rastlanmaktadır: *keltür-* > *geltür-* > *geøtürdiler* (70).

3.1.2.5.3. -r- > ø

Bu olay Eski Türkçede “*er-*” (Caferoğlu, 1993: 50) şeklinde görülen ek-fiilde (*er-* > *ıø-* ~ *ıø-*) ve “*bir*” sayı adından geldiği varsayılan “*bile*” *birle* > *biøle* (Clauson, 1972: 364) zarfında olmak üzere iki şekilde görülür: var *er-di* > var-ıdı (1), *birle* > *biøle* (88).

3.1.2.5.4. y- > ø-

Türkçede en eski metinlerden başlayarak, hatta aynı metinde bile bu türlü “*igit/yigit, ılan/yılan, ilduz/yılduz*” gibi *y-*’li ve *y-*’siz her iki şekilleri de görülebildiğinden, bunların birer ön ses türemesine mi yoksa düşmesine mi uğradıklarını kesinlikle söylemek mümkün değildir (Korkmaz, 2017: 103-104). Eserde geçen “*ıraç*” sözcüğünü bu duruma örnek gösterebiliriz: *yıraç* > *øıraçdan* (111). Ayrıca Eski Türkçede “*kod-*” şeklinde olan fiil eserde “*ko-*” şeklinde kullanılmıştır: *kod-* > *øyoy-* > *øyøymaz* (4).

3.1.2.5.5. -g-, -ğ- ~ -ğ > -ø-

Eski Türkçede, birden fazla heceli sözlerin son seslerinde bulunan “*-ğ/-g*” ünsüzleri ile ek ve hece başı ünsüzlerinin eriyip kayboldukları görülmektedir (Korkmaz, 2017: 103). Bu durum eserde birkaç örnekte karşımıza çıkmaktadır: *taşğaru* > *taşøarı* (102), *kergek* > *gerøek* (30), *kapığ* > *kapuøısına* (96), *çamuğ* > *çamuøısı* (132).

3.1.2.6. Ünsüz Tekleşmesi

Özellikle Arapça alıntı kelimelerde karşılaştığımız “*karşılaşan iki ünsüzden birinin düşmesi olayına*” (Köktekin, 2008: 69) hikâyede “*Haçk*” kelimesinde rastlamaktayız: *Haçk* > *Haç* (64). Ünsüz tekleşmesi olan kelimeye ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde düşen sesin tekrar ortaya çıktığı görülür. Yine aynı kelimedeki bu duruma aykırı olarak düşen sesin tekrar ortaya çıkmadığı görülmektedir: *Haçka* > *Haçøa* (36).

3.2. ŞEKİL BİLGİSİ

Hikâye Eski Anadolu Türkçesi döneminin morfolojik özelliklerini gösteren bir yapıya sahiptir.

3.2.1. İsimlerle İlgili Morfolojik Özellikler

3.2.1.1. İsim Yapan Ekler

3.2.1.1.1. İsimden İsim Yapan Ekler /+II/, /+sız/, /+cık/, /+lig/, /+an/

Hikâyede adlardan ‘herhangi bir nesneye veya özelliğe sahip olan’ veya ‘sahip olma, üzerinde bulundurma, o özelliği taşıma, ilgili olma’ anlamlarıyla sıfat türeten “*+/II/*” eki (Korkmaz, 2017: 159) *görk+lü* (8), *görk+li* (8), *tat-lı* (13); yokluk sıfatları yapan “*+/sız/*” eki (Korkmaz, 2017: 159) *imān+sız* (45); adlardan küçültme ve sevgi gösteren adlar türeten *+/cık/* eki (Korkmaz, 2017: 159) *oğlan+cık* (52); sıfat ve adlardan soyut adlar türeten *+/lig/* eki (Korkmaz, 2017: 158) *yigit+lig+ime* (79) ve Eski Türkçede bağlılık, güçlendirme ve çokluk görevlerinde kullanılan *+/an/* eki (Korkmaz, 2017: 161) *oğl+an* (9) isimden isim yapan ekler olarak kullanılmıştır.

3.2.1.1.2. Fiilden İsim Yapan Ekler /+ağ/, /-İğ/, /-e/, /-un/, /-ku/

Bir işin yapıldığı yeri gösteren ve bazı araç-gereç adları türeten /+ağ/ eki (Korkmaz, 2009: 70) *kuç-ağ* (70), *biç-ağ* (36); soyut ve somut anlamda adlar türeten bazen de sıfat ve zarf yapan /-İğ/ eki (Korkmaz, 2017: 161) *buyr-uğ+ın* (48), *ayr-uğ+ın* (48), *ayr-ığ* (109); zarf-fiil ekinin kalıplaşması ile ad yapan /-e/ eki *çevr-e* (69); *şat-un* (1) örneğinde görülen /-un/ eki ve *uy(u)-ku* (13) örneğinde görülen /-ku/ eki hikâyede görülen fiilden isim yapan eklerdir.

3.2.1.2. İsim İşletim Ekleri

İşletim ekleri dönem özelliklerine bağlı olarak kalınlık-incelik uyumuna uygun biçimde kullanılmıştır. Bu işletim eklerinin yer yer düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırı bir şekilde hem düz hem de yuvarlak ünlülü biçimlerine de rastlanmaktadır: *I. tekil şahıs iyelik eki* düzlük-yuvarlaklık uyumuna uygun olarak *kuzum* (16), *yüzüm* (19), *gözüm* (62), *şuçum* (22), *südüüm* (68), *emzirdiğim* (47), *nâzım* (61), *elim* (76), *ayağım* (76), *şudretimi* (129) örneklerindeki gibi getirilirken sadece “oğlancığum (80)” sözcüğünde uyuma aykırı şekilde getirilmiştir; *II. tekil ve II. çoğul şahıs iyelik ekleri* hem düz ünlülü hem de yuvarlak ünlülü biçimleriyle kullanılmıştır: *yüziñe* (25), *mağşüdüña* (46), *elüñ-ile* (87); *ğardaşıñuz* (84), *ğalífemñiz* (84), *işimñiz* (84); *III. tekil şahıs iyelik eki* kullanımında ise çoğunlukla düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyulmuşken “gözi (1) ve gözünden (40)” sözcüklerinde düz ve yuvarlak şekiller birlikte kullanılmıştır; *I. çoğul ve III. çoğul şahıs iyelik ekleri* ise uyuma uygun şekilde kullanılmıştır: *ğardaşımız* (89), *işimiz* (89), *ğalífemiz* (89), *cânımız* (90), *başlarımızı* (97), *ğanadlarımızla* (119). İlgi hâli çoğunlukla “*kimseniñ* (4), *ğatunuñ* (6), *oğlanıñ* (11), *anlarıñ* (53)” örneklerindeki kullanımlarıyla düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyarken “*anasınuñ* (33), *oğlanuñ* (57), *bağrınuñ* (112)” gibi örneklerle de uyuma girmedigi görülmektedir.

Hikâyede *nesne (yükleme) hâli ekinin* “/+nI/ ~ /+(y)I/ ~ /+yi/ ~ /+ø/” gibi farklı kullanımlarına rastlanmaktadır: *namâzını* (4), *ğaybetimi* (4), *gözini* (23); *dünyâyı* (2), *ğapuyı* (97), *muşhafı* (9), *şudretimi* (129), *oğlanıñı* (65); *Ka’be’yi* (52); *gözün+ø* (12), *göñlün+ø* (33), *cânın+ø* (36), *buyruğın+ø* (48).

Eski Türkçe döneminde “+In” şeklinde olan *vasıta hâli eki* daha sonra yerini kısmen eklenen ve “ile” edatından gelişen “+(y)IA”ya bırakmıştır (Korkmaz, 2017: 112): Eserde *vasıta hâli* sadece bir defa “bir kezın (61)” sözcüğüyle “+in” biçiminde kullanılırken çoğunlukla “/(ile>) +(y)IIA/ ~ /+(y)IA/” şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır: *adıyla* (3), *şudretiyle* (32), *ğanadlarımızla* (119), *ğanıla* (76), *ğalíle* (76), *Muştafâ’yıla* (115).

Eserde *yön gösterme hâli eki* “taşarı (102)” sözcüğünde kalıplaşmış olarak, *aitlik eki* “gökdeki (118)” sözcüğünde sıfat yapımında ve *soru edatı* “revâ mıdır (23)” ifadesinde sadece birer kez kullanılmışlardır.

3.2.2. Birleşik İsimler / Tekrar Grupları

Eserde birleşik isimler ve ikilemelerle kurulmuş kelime grupları da yer almaktadır: *ğapğara* (19), *işbu* (28), *bugün* (29), *başdan başa* (52), *pâre pâre eyle-* (35), *düni gün* (66), *dün ü gün* (100), *zâru zâru* (121), *sultânlar sultânı* (118).

3.2.3. Fiillerle İlgili Morfolojik Özellikler

3.2.3.1. Fiil Yapım Ekler

3.2.3.1.1. Fiilden Fiil Yapan Ekler /-(I)ğ/, /-Ir/, /-dIr/, /-II/, /-mA/, /-(ü)n/, /-z/

Hikâyede geçişli ve geçişsiz fiillere gelerek işteşlik tabanı kuran /-(I)ğ/ eki (Korkmaz, 2017: 165) *ağla-ğ-dılar* (86), *ğağ(ı)r-ığ-ırlar* (53), *bula-ğ-mış* (25), *yap-uğ-dı* (42); dudak uyumuna uygun ettiren fiiller yapan /-Ir/ eki *yat-ır-dılar* (72), *yét-ır-diler* (120), *em-z-ır-digim* (47); dudak uyumuna uygun biçimleriyle getirildiği fiillerden ettiren fiiller türeten /-dIr/ eki *yan-dır-mağıl* (60), *gez-dır-diler* (51), *üşen-dır-megil* (60), *göyün-dır-diler* (59), *öl-dür-ürler* (43), *söyün-dür-diler* (125); geçişli fiil kök ve

tabanlarından geçişsiz edilgen fiiller türeten /-Il/ eki (Korkmaz, 2017: 166) çiz-**il**-diler (69), kes-**il**-miş (76), yoğr-**ul**-dı (112); olumsuz fiil yapan /-mA/ eki gir-**me**-di (14), şı-**ma**-dı (103); genellikle geçişli fiillerden “olma” ve bazen de “yapma” bildiren dönüşlü fiiller türeten /-(ü)n/ eki (Korkmaz, 2009: 129) katla-**n**-ursun (76), gör-**ün**-di (108); Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine uzanan bir ettirgenlik eki olan /-z/ eki em-**z**-ir-digim (47) fiilden fiil yapan ekler olarak kullanılmıştır.

3.2.3.1.2. İsimden Fiil Yapan Ekler /+IA/

Hikâyede isimden fiil yapan ek olarak ise sadece isim kök ve gövdelerine gelerek geçişli ve geçişsiz fiiller türeten /+IA/ eki (Korkmaz, 2009: 116) kullanılmaktadır: söy-**le**-me (27), baş-**la**-dı (74).

3.2.4. Birleşik Fiiller

Birleşik fiil, bir yardımcı fiille bir veya birkaç isim, isim yerine geçen sıfat-fiil veya asıl fiilin birleşmesi ile ortaya çıkan yapıdır (Daşdemir, 2015: 44). Hikâyede isim ve yardımcı fiilden oluşmuş çok sayıda birleşik fiil mevcuttur. Bu fiillerin isim kısmı genellikle Arapçadır. Diğer türden birleşik fiillerin sayısı ise yardımcı fiille yapılanlara göre daha azdır. *İsim ve yardımcı fiilden oluşmuş birleşik fiiller*: tamām ét- (131), rahmet eyle- (16), bahāne eyle- (27), pāre pāre eyle- (35), helāl eyle-+ (45), āh eyle- (61), emir eyle- (118), ‘āšī ol- (21), harām ol- (68), pişmān ol- (101), yād ol- (110), ol- fedā (90), (115), tevbe kıl- (22), hatim kıl- (10), namāz kıl-+ (16), ‘acabā kıl- (37), ‘izzet kıl- (38), şefā‘at kıl- (82), helāl kıl- (92), kıl- zār; “ét-, eyle-, ol-, kıl-” yardımcı fiillerinin dışında “al-, vér-, bul-, kal-, gör-, tur-, tut-, getir-, yıķ-, çevir-, göster-” gibi fiillerin de yardımcı fiil olarak kullanıldığı ve bu fiillerin bazılarının anlamca kaynaşmış birleşik fiil (deyim) olduğu örneklere de rastlanmaktadır: al- şatun (1), āb-dest al- (16), amān vér- (50), şalavāt vér- (124), haber vér- (128), çāre bul- (82), şefā‘at bul- (91), ‘aciz kal- (93), revā gör- (57), tur- öri (26), oruç tut- (30), şalavāt getir- (132), gönülün yıķ- (135), yüz çevir- (19), nāzım geç- (61), yüz göster- (50). *Tasviri fiillerle oluşmuş birleşik fiiller (kurallı birleşik fiiller)*: kurallı birleşik fiillerde özellikle “u-” fiilinin menfi şekli ile yapılan yeterlik fiilinin olumsuz biçimi karşımıza çıkmaktadır (Timurtaş, 2005: 161): tur**amazın** (17), dire**mezim** (26), koy**amadı** (103), varam**adı** (116), alam**adı** (116). Yeterlilik fiilinin olumsuz biçimleri dışında bir kez de “yanadur (106)” örneğinde “-a+dur-” sürerlik fiiliyle yapılmış kurallı bir birleşik fiil bulunmaktadır.

3.2.5. Fiil Çekimleri

Fiil çekimi basit ve birleşik olmak üzere iki kısımda incelenmiştir: *Görülen geçmiş zaman eki* Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinde olduğu gibi “dal (-ı)” ile yazılmış ünsüz benzeşmesine aykırı olarak “-dı, -di, -du, -dü” biçiminde kullanılmıştır: kıld**ı** (11), dönd**üm** (25), baķd**ım** (25), geld**i** (34), çek**diler** (69), kuç**dı** (113), ‘āšī old**um** (21); *anlatılan geçmiş zaman eki* ise Eski Anadolu Türkçesinde genellikle “-muş, -miş” biçiminde düz-dar ünlülü kullanılırken eserde iki yerde düzlük-yuvarlaklık uyumuna uygun olarak yuvarlak-dar ünlülü kullanılmıştır: alm**uş** şatun (1), bula**şmış** (25), tut**muş**-ıdı (12) kesil**miş** (76), tut**muş** idi (2), ol**muş**-ıdı (6); *gelecek zaman eki* “-isar” biçiminde “ol**ısar** (135)” örneğinde bir kez, “-ası” biçiminde de “çıkar**ası** (23)” örneğinde bir kez karşımıza çıkmaktadır; *geniş zaman eki* olumlu olumsuz biçimleri Eski Anadolu Türkçesi döneminde olduğu gibidir: beñzer (7), yalvar**uram** (20), yıķar (33), yan**aram** (78), döner**em** (78), katlan**ursun** (76), buyur**maz** (48), çağrış**urlar** (53), urarl**ardı** (49), öldür**ürler** (43), keser**ler** (43); *geniş zaman I. teklik şahıs çekiminde kullanılan /-er+in/* (Gülsevin, 2007: 92-93) yapısının *olumsuz biçimi /-mez+in/* (Tulum, 2011: 121) şekline yeterlilik fiilinin olumsuz biçiminde rastlanmaktadır: tur**amazın** (17), varam**azın** (17), dire**mezim** (26); *istek kipinin* kullanımı Eski Anadolu Türkçesindeki gibidir: güç eyley**em** (64), yémey**em** (30), görmeyes**iñ** (24), yéyes**in** (28), ağlayas**iñ** (66), bulmayas**iñ** (66), yaķa (62), baķa (62), şefā‘at bulal**ar** (91), yaķal**ar**; *gereklilik işleviyle* “gerek” biçimi görülmektedir: kırķ gün gerek oruç tut**am** yémey**em** (30); *emir çekiminde I. teklik kişi* “-(y)Ay**ım**, -(y)Ay**ın**” olarak iki biçimde karşımıza çıkar: tevbe kıl**ayım** (22), göstere**yim** (129), bile**yim** (22), ölmey**eyin** (45), kalmay**ayın** (45), olmay**ayın** (81); *emir çekiminde II. teklik şahısta* eksiz kullanımla birlikte *emir kuvvetlendirme eki* “-ğil, -gil” de kullanılmıştır: namāz kıl-+ (16) var-+ (16), gör-+ (79), gel-+ (75), tur**ğıl** (15), al**ğıl** (28), yandırma**ğıl** (60), at**ğıl** (87), ko**ğıl** (109), görme**ğil** (46), érme**ğil** (46), déme**ğil** (47); *emir çekimi II. çokluk şahıs eki* “-ñ, -nñ” biçimleriyle ve

“-iñuz, -iñüz, -üñüz” biçimleriyle karşımıza çıkar: *koḡaḡn* (83), *yalvarıñ* (95), *varıñ* (95), *kılıñuz* (68), *biliñüz* (68), *görüñüz* (53); ekin *III. teklik* (-sUn) ve *I. çokluk* (-AlUm) biçimleri ise Eski Anadolu Türkçesindeki gibidir: *varsun* (91), *ursun* (129), *raḡmet eylesün* (16), *yanalum* (88), *dönelüm* (88). Hikâyede *birleşik fiil çekimi* ise sadece anlatılan geçmiş zamanın ve geniş zamanın hikâye çekimlerinde karşımıza çıkmaktadır: *şatmış idi* (2), *olmuş-ıdı* (6), *qalmış-ıdı* (6), *vérmiş-ıdı* (9), *tutmuş idi* (2), *yürürdi* (3), *démez idi* (4), *qomaz idi* (4), *gelir idi* (5), *urar-dı* (7), *sürerlerdi* (49).

3.2.6. Fiilimsiler

Hikâyede *bağlama zarf-fiil eki* görevinde kullanılan “-Ip, -Up” ekinin hem düz-dar hem de yuvarlak-dar ünlülü biçimlerine rastlanmaktadır: *alıp* (16), *varıp* (28), *vérüp* (1), *görüüp* (41), *isteyüp* (66), *déyüp* (97), *turup* (111), *varup* (23); yine *bağlama zarf-fiil eki* görevinde “-uban” biçimi eserde sadece bir kez geçmektedir: *tutuş-uban* (78); ayrıca eserde zaman zarf-fiil eki göreviyle “*geniş zamanın i-ken*” şekline *turur-ken* (19) örneğinde ve hâl zarf-fiil eki görevinde “-U” biçimine *zāru zāru* (121), *déyü* (80) örneklerinde rastlanmaktadır. *Sıfat-fiil ekleri* ise geniş zaman bildiren “-an” biçimiyle ve geçmiş zaman bildiren “-dig” biçimiyle karşımıza çıkmaktadır: *uçan* (118), *yanan* (125), *yıқан* (135), *uranlarıñ* (53), *gelmedige* (88), *emzirdigim* (47). *İsim-fiil eki* “-mek” ise “*étmek* ‘ekmek’ (28)” örneğinde bir kez kalıplaşmış olarak yapım eki görevinde kullanılmıştır.

3.3. SÖZ VARLIĞI

Halkın anlayacağı bir dille yabancı kökenli sözcüklerden oldukça uzak yalın bir dille yazıldığı görülen hikâyede kullanılan sözcüklerin bazılarının gerek standart Türkiye Türkçesinde olsun, gerekse ağızlarda olsun bugün de kullanıldıkları görülmektedir: *kucak* (70) ‘açık kollarla göğüs arasındaki bölüm, ağız’, *arı* (55) ‘temiz, pak’, *katı* (71) ‘sert, pek, şiddetli’, *yavuz* (22) ‘kötü, fena’, *kat+* (17) ‘yan, huzur, makam’, *ırak+* (111) ‘uzak’, *yad+* (84) ‘yabancı, garip’, *düş+* (18) ‘rüya’, *nice* (101) ‘çok, pek çok’, *çağırış-* (52) ‘haykır-, bağır-’, *buñ* (122) ‘felaket, bela, sıkıntı’, *ün+* (105) ‘ses, feryat, haykırış’; bu sözcüklerin bazıları ise çeşitli ses ve biçim değişikliğine uğrayarak günümüze kadar gelmiştir: *étmek* > *ékmek* (28) ‘ekmek’, *kendi özi* > kendisi (7) ‘kendisi’, *tokun-* > dokun- (32) ‘dokun-’, *ur-* > vur- (49) ‘vur-’, *taşarı* > dışarı (102) ‘dışarı’, *dahı* > dahi (117) ‘bile, dahi, de, da’, *imdi* > şimdi (117) ‘şimdi, o halde, artık’, *beg* > bey (20) ‘başkan, reis’, *kanı* > hani (84) ‘hani’, *kankı* > hangi (111) ‘hangi’, *perk* > berk (58) ‘berk, sağlam, sıkıca’, *yaña+* > yan (73) ‘yan, taraf’, *niçe* > nice (82) ‘kaç, ne kadar’.

Hikâyede Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanılan fakat bugün Türkiye Türkçesinde ya kullanımdan düşmüş ya da aynı anlamda kullanılmayan sözcükler de bulunmaktadır: *dün* (13) ‘gece’, *dek* (19) ‘sessiz, sakin, tekin’, *ol-dem* (13) ‘o anda, derhal, hemen’, *eyt-* (21) ‘de-, söyle-’, *tur- öri* (26) ‘ayağa kalk-, dik dur-’, *işbu* (28) ‘işte bu’, *geleci* (30) ‘söz, laf’, *kağı-* (31) ‘öfkelen-’, *qayu+* (29) ‘kaygı, düşünce’, *érte* (34) ‘yarın, ertesi gün’, *qamu+* (39) ‘herkes, hepsi’, *uş* (43) ‘işte, şimdi’, *qamu* (45) ‘cehennem’, *ayrıq* (47) ‘başka, bundan sonra’, *géy* (49) ‘çok, pek çok, gayet’, *göyün-* (54) ‘yan-, yüreğini dağla-’, *tapu+* (56) ‘huzur, makam’, *bir-dem* (62) ‘bir an’, *oda yaq-* (62) ‘yak-, ateşe ver-’, *cez-* (69) ‘çözmek’, *çizil-* (69) ‘çevresini dolan-, dön-, dolaş-’, *yavlaq* (71) ‘çok, pek çok, gayet’, *Çalap* (92) ‘Tanrı’, *dün ü gün* (100) ‘gece gündüz’, *söyündür-* (125) ‘söndür-’, *belikledim* (26) ‘armağan kıl-’.

Hikâyede kullanılan sözcüklerin bazıları ise sadece ağızlarda karşımıza çıkmaktadır: *şr-* (103) ‘kır-’, *görlü ~ görkli* (8) ‘güzel’, *kuç-* (113) ‘kucaklamak, bağına basmak’, *od ~ ot* (116) ‘od, ateş’, *yétir-* (120) ‘ulaştır-, götür-’, *üşendir-* (60) ‘rahatsız et-, tedirgin et-’, *omca* (126) ‘tomruk, kütük’, *yalın* (85) ‘çıplak’, *yayaq* > yaya (85) ‘yaya, yayan’, *qoma-* (83) ‘izin verme-’.

4. SONUÇ

Bu çalışmada, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesinde 005753-VI demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bir mecmuanın 72.-78. sayfaları arasında yer alan “Hazâ Dâstân Anasının Gözüni Çıkaran” adlı manzum halk hikâyesi ele alınarak dil özellikleri ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz varlığı bakımından incelenmiştir. Müellifi ve yazılış tarihi belli olmayan hikâyenin dil özelliklerinden anlaşılacağı üzere Eski Anadolu Türkçesi döneminin yadigârlarından olduğu söylenebilir. İmla bakımından bir birliğin

görülmeyeceği eserde bazen vezin gereği bazen de dönemin dil özelliklerine bağlı olarak sözcüklerin yer yer farklı yazımlarıyla karşılaşılacaktır. Hikâyede özellikle Eski Anadolu Türkçesi döneminin en belirgin özelliklerinden olan yuvarlaklaşma örneklerine fazlasıyla rastlanırken bazen aynı ekin “*ṭatlı* (13) ~ *ṭatlu* (36), *görlü* (8) ~ *görlü* (8), *varıp* (28), *vérip* (1)” örneklerinde görüleceği üzere hem düz hem de yuvarlak ünlülü biçimleri kullanılmıştır. Bu durumda hikâyede düzlük-yuvarlaklık uyumu bakımından düzenli bir kullanımdan bahsedilemez. Hikâyede ayrıca Eski Anadolu Türkçesi döneminin şekil bilgisi özelliklerinden olan bağlama zarf-fiil eki görevinde “-uban” biçimi “*ṭutuş-uban* (78)” örneğinde, gelecek zaman eki “-ısar” biçiminde “*olısar* (135)” örneğinde ve yine gelecek zaman eki “-ası” biçiminde “*çıkarası* (23)” örneğinde birer kez kullanılmıştır. Yine Eski Anadolu Türkçesi döneminde geniş zaman I. teklik şahıs çekiminde kullanılan /-er+in/ yapısının olumsuz biçimi /-mez+in/ şekline yeterlilik fiilinin olumsuz biçiminde “*ṭuramazın* (17), *varamazın* (17)” örneklerindeki gibi birçok kez rastlanırken ek bir kez de “*diremezim* (26)” örneğindeki gibi /-mez+im/ biçiminde kullanılmıştır. Açık anlaşılır bir halk diliyle yazılmış olan hikâyede yabancı kökenli sözcükler Türkçe sözcüklere oranla daha azdır. Eski Anadolu Türkçesinin söz varlığıyla paralellik gösteren sözcüklerin bir kısmı bugün de kullanılırken bazıları ise yalnızca halk ağzında varlığını devam ettirmektedir. Birleşik fiillerin kullanım sıklığı da eserde dikkati çeken bir diğer husustur. “*Ét-, eyle-, ol-, kııl-*” yardımcı fiilleriyle yapılan birleşik fiillerin yanında “*al-, vér-, bul-, kal-, gör-, tur-, ṭut-, getir-, yık-, çevir-, göster-*” gibi fiillerin de yardımcı fiil olarak kullanıldığı ve bu fiillerin bazılarının da anlamca kaynaşmış birleşik fiil (deyim) olduğu görülmektedir.

Hazā Dāstān Anasıñ Güzünü Çıkaran

Ka'be şehrinde var-ıdı bir gözi kör ḥatun

1 Dünyā vérip āḥiret almış şatun

Éyi adı dünyāyı ṭutmuş idi

Dünyāyı āḥirete şatmış idi

Éyi adı-y-la yürürdi ol faḫır

Yavuz adlı iki cihānda ḥaḫır

Namāzını ḳazāya ḳomaz idi

Kimseniñ gaybetini démez idi

Hızır-İlyās gelir idi ḳatına

5 Yédiler müştāk idi şoḥbetine

Ol ḥatunuñ ḥelāli olmuş-ıdı

Ḥelālinden bir ‘ayāl ḳalmış-ıdı

Bir ‘ayāldür kim aya beñzer yüzi

Güneşe ta’an urar-dı kendi özi

Şol ḳadar görklü idi kim ol paşa

Görkli yüzi beñzer-idi güneşe

Oğlanı Ḳurān’a vérmış-ıdı

Oğlan muşḫafı tamām ḳılmış-ıdı

Yédi muşḫaf nağzīn² bilir idi

² Yazmada نَغْرِيْن (nağzīn) böyle yazılmıştır.

- 10 Günde bir kez ol h̄atim kılr idi
 ‘Acabā kıldı çarḥ u felek işine
 Gör ne kıldı ol oğlanıñ başına
 Oğlan bir géce yatmış-ıdı
 Gözin gaflet uykusı tıtmış-ıdı
 Yaz günü idi gün uzun dün kışa
 Ol-dem uyku tatlı idi h̄āl kışa
 Namāz vaḳti oğlan tıramadı
 Ezān üni hergiz kulağına girmedi
 Anası eydür ey oğul gözüüm nurı
- 15 Namāz vaḳti oldı bir turgıl öri
 Āb-dest alıp namāz kııl var ustaña
 Tañrı rahmet eylesün kuzum saña
 Oğlan eydür ey ana tıramazın
 Bugün ustam katına varamazın
 Bu géce bir ‘aceb gördüm ben seni
 Düşde oda yaḳarsıñ sen beni
 Dek tıurur-ken yüzüm oldı kapkara
 Yüz çevirüp vardıñ Peygā[m]ber’e³
 Düşerem Muştafā’nuñ ayağına
- 20 Yalvaruram peygamberler begine
 Eyderüm yā Resū’l-allāh eyt baña
 Niden ötüri ‘aşı oldum saña
 Şuḡum nedir eyt baña bileyim
 Yavuz işe görklü tevbe kılayım
 Reşül eydür revā mıdır yā ‘aşı
 Varup anañ gözini çıkarası
 Anañ saña karşı varır bī-çāre
 H̄aḳ dīzārın görmeyesiñ bir zerre
 Gérü döndüm ana baḳdım yüziñe
- 25 K̄an bulaşmış ol ay gibi yüziñe
 Belikledim ol düşden tırdım öri
 ‘Aḳlımı diremezim andan beri
 Anası eydür ey oğul çok söyleme

³ Yazmada پیغمبر (Peygaber’e) böyle yazılmıştır.

- Ustaña var düş bahâne eyleme
 Alğıl étmek varıp anda yéyesin
 İşbu düşü hem ustaña déyesin
 Oğlan eydür étmek kıyası saña
 Bugün cânım kıyasıdur baña
 Kıırk gün gerek oruç tutam yémeyem
- 30 Kimse ile hiç geleci démeyem
 Anası étmek tutar becid tutar
 Kıakır oğlan ol sâat géri atar
 Étmegi attı anasının yüzine
 Kıudreti-y-le tokıandı sağ gözine
 Ol sâat anasının gözi kııkar
 Vay aña kim ananın gönlün yıkar
 ‘Aceb ol oğlanın düşü ne
 Géce gördü érte geldi başına
 Gördü oğlan anasının gözünü
- 35 Päre päre eyledi kendi özünü
 Bıçak aldı kesmege kendi etin
 Vêrmek için ol Hâk[k]a⁴ tatlu cânın
 Şol-dem bıçağı elinden aldılar
 Ol düşü cümle ‘acabâ kııldılar
 Muştafa dört⁵ yâri-yle bindi ata
 Geldi hâton kıatına nûra bata
 Resûl ol hâtonı bilir idi
 Kıamular aña ‘izzet kıılır idi
 Atdan éndi iki cihân güneşi
- 40 Hâton için gözünden dökdi yaşı
 Ol hâtonun gözün görüp ağıladılar
 Resûl buyurdu oğlanı bağıladılar
 Gâzîler yapuşdı boynu bağına
 Düşdü oğlan anası ayağına
 Oğlan eydür ey ana gör hâlimi
 Öldürürler uş keserler elimi

⁴ Yazmada حَقَّة (Hâk’a) böyle yazılmıştır.

⁵ Yazmada دُورث böyle yazılmıştır.

- Kaẓā-y-ıdı Tañrı'dan geldi baña
Yalvaruram ey cānım ana saña
Helāl eyle imānsız ölmeyeyin
- 45 Yarın tamu dîbinde kalmayayın
Anası eydür Haq dîzârın görmegil
Murâdıña maqşûdıña érmegil
Harām olsun emzirdigim süd saña
Ayrık ana démegil benden yaña
‘Alî ‘Ömer tutdı Resül buyruğın
Haq sözi budur buyurmaz ayruğın
Sürerlerdi bunlar şerî‘atı
Dîn kılıcın géy urarlardı katı
Anası hiç yüz göstermez idi
- 50 Oğlana hergiz amān vérmez idi
Oğlanıñ elin ayağın kesdiler
Bir deveniñ boynuna per aşdılar
Gezdirdiler Ka‘be‘yi başdan başa
Ol oğlancık beñzer-idi güneşe
Çağrışurlar ata ana uranlarıñ
Cezāsı budur görüñüz anlarıñ
Toza toprağa bulaşmış şuratı
Oğlan için Muştafa göyündi katı
Zirā oğlanıñ lisānı arı idi
- 55 Hem Hasan Hüseyin’iñ yāri idi
Girdiler anası kayusına
Girdi Resül ol hatun tapusına
Resül eydür ey hatun ana
Revā görme oğlanıñ oda yana
Oğlanıñ elin ayağın kesdiler
Bir deveniñ boynuna perk aşdılar
Ka‘be‘yi başdan başa gezdirdiler
Hasreti-y-le cānın göyündürdiler
Hatun eydür beni üşendirmegil
- 60 Cümle ‘ālemi oda yandıрмаğıl
Haq bilir kim bir kezin āh eyleye

- Nāzım geçer pādişāha söyleyem
 Cümle ‘ālemi bir-dem oda yağa
 Çünkü Allāh gözüm yaşına bağa
 Şöyle korğdı Resül’uñ cānı
 Hātuna eydür ey āhıret sulţānı
 Geldim kim ben saña güç eyleyem
 Ben geldim-kim Hāk sözi söyleyem
 Oğlanıñı şimdi oda yağalar
- 65 Münāfıqlar ‘ibretine bağalar
 İsteyüp oğlanıñı bulmayasñ
 Ağlayasñ düni gün gülmeyesñ
 Kāza-y-ıdı Tañrı’dan geldi aña
 Gel anıñ suçunu bağışla bañā
 Hātun eydür ne gerekse kılıñuz
 Südüm aña hārām olsun biliñüz
 Oğlanı deve boynundan çezdiler
 Cümlesi çevre yanına çizildiler
 ‘Alī buyurdı odın getürdiler
- 70 Her birisi bir kucağ getürdiler
 Yağdılar odı yavlağ katı
 Gāzıleriñ göge çıkdı feryādı
 ‘Alī eytdi oğlanı getirdiler
 Ol oduñ ortasına yatırdılar
 Dört yañadan neftezenler tırdılar
 Ol oduñ içine nef tırdılar
 Başladı tıtuşdı-kim yana
 Oğlan bir kez çağırdı-kim yā ana
 Bir gel ana görgil benim hālimi
- 75 Od içinde elimi ayağımı
 Elim ayağım kesilmiş kın-ıla
 Kātlanursun oğlanuñ ne hāl-ile
 Nemrūd’ın⁶ od benim için yağdılar
 Ben miskīni ol oda bırağdılar
 Od içinde tıtuşuban yanaram

⁶ Yazmada نَمْرُودٌ şeklinde yazılmıştır.

- Acısından dört yanına dönerem
 Gör ne geldi ana benim başıma
 ‘Ömrüme yigitliğime yaşıma
 Bir benim için turduñ ola
- 80 Oğlancığum déyü emzirdiñ ola
 Helâl ile ĩmânsız olmayayın
 Yarın ol tamu⁷ dibinde kâlmayayın
 Niçe kim çağırdı çâre bulmadı
 Anası hergiz şefâ‘at kılmadı
 Haber oldu Hasan’a Hüseyin’e
 Eytdiler komañ oğlan oda yana
 Qanı oğlan yadıñuz kardaşıñuz
 Halifeñiz pek yerinde işiñüz
 Hasan Hüseyin baş açık yalın ayak
- 85 Şol-dem Resül katına geldiler yayak
 Ağlaşdılar ikisi baş açdılar
 Muşafâ’nuñ ayağına düşdiler
 Muşafâ’ya dediler kim ey dede
 Kendi elüñ-ile bizi atğıl oda
 Oğlan-ıla bile oda yanalum
 Bu dünyāya gelmedige dönelim
 Zîrā oğlan yārimiz kardaşımız
 Halīfemiz pek yerinde işimiz
 Oğlan için cānımız olsun fedā
- 90 Muşafâ’ya Tañrı’dan geldi nidā
 Oğlanıñ anasına varsun bunlar
 Benden rahmet senden şefâ‘at bulalar
 Tā anası aña helâl kılmaya
 Haq Çalap’dan ol rahmet bulmaya
 Yüz yigirmi dört biñ peygamber ile
 Şefâ‘at geçmeye ‘aciz kıla
 Çün eşitdi Muşafâ āsān sözin
 Söndi oydu ol ikisiniñ gözin
 Oğlanıñ anasına varıñ dedi

⁷ Yazmada صَمُوْ şeklinde yazılmıştır.

- 95 Ol Һatuna varıñ yalvarıñ dédi
 Һasan Һüseyin baş açıқ yalın ayak
 Һatun Һapusına geldiler yayaq
 Bismillāhi déyüp Һapuyı açdılar
 Ağlaşdılar başlarını açdılar
 Étdiler yā ana geldik saña
 Revā degil oğlanıñ oda yana
 Oğlan içün Nemrūd odın yaqdılar
 Oğlanı ol oda bıraқdılar
 Göresin oğlanı bulmayasıñ
- 100 Ağlayasıñ dün ü gün gülmeyesiñ
 Һaқ bilir kim nice pişmān olasıñ
 Bulmayasıñ Һanı oğlan déyesiñ
 Dileriz kim bir-dem taşarı Һıķasıñ
 Oğlancıғuñ Һāline bir baқasıñ
 Һatun bunlarıñ sözüni şımadı
 Hem bunlarıñ Һatırın Һoyamadı
 Ol Һatun oydı ikisiniñ gözin
 Taşarı Һıқdı ol-dem açdı gözin
 Baқdı gördi oğlancıғuñ ününi
- 105 Göge Һıķmış ol Һıyāmet gününü
 Gördi oğlan od içinde yanadur
 Özi göyüندی cigerdür yanadur
 Ol muҺabbet Һamarı Һün Һaynadı
 Gözi yaş Һoldı yüregi oynadı
 Cümle Һālem gözine görüندی Һara
 Od içinde gördi oğlanı bī-Һāre
 Bir kez Һaғırdı dedi-kim ey oğul
 Ayırık ana démegil baña Һoğıl
 Ana degilim saña yād olmışam
- 110 Һalmaya kāfirden saña Һılmışam
 Һankı ana oğlunı oda yaқar
 Kendi Һurup ıraқdan şöyle yaқar
 Oğlan içün gözinden dökdi yaşı
 Һan-ıla yoғruldı baғrınıñ başı

- Götürüp kendini atdı oda
 Od içinde kuçdı oğlanı ey-dede
 Tıtdı yüzini oğlancığı yüzine
 Ne ki od var-sa yapışdı kendi özine
 Otuz üç biñ şahâbeler kıldı zâr
- 115 Ağlaşdılar Muştafâ-y-ıla dört yâr
 Kimseler ot katına varamadı
 Ot içinde bunları alamadı
 Qaldı oğlan anası dağı bile
 Éşid imdi pâdişâh gör ne kıla
 Ol sulţânlar sulţânı kâdir paşa
 Emir eyledi gökdeki uçan kuşa
 Yüz biñ kuş deñize taldılar
 Ağızları-y-la kanadları-y-la şu aldılar
 Çalab'ın emri-y-le getürdiler
- 120 Ol odun üstüne yétirdiler
 Cümle kanad kanada bağladılar
 Oğlan için zâru zâru ağladılar
 Hâl dili-y-le étdiler ey kâdir
 Buñ yerinde buñ kelâne sensiñ kâdir
 Bârî kıl bu bî-çârelere
 Elin ayağın bağışla bunlara
 Çün-kim kanadı kanada urdılar
 Görklü tekbîr şalavât vérdiler
 Şunuñ gibi saçdılar şuyı yére
- 125 Söyündürdiler yanan odı kapkara
 Ne od kaldı ve ne odun kurusu
 Ne ağaç kaldı ne omca pâresi
 Şol-dem éndi Cebrâ'il gökden yére
 Hağ selâmın getirdi Peyğamber'e
 Geçdi şol-dem Muştafâ'nın yanına
 Görklü haber vérdi anın cânına
 'İmâmesin ursun dédi yére
 Kudretimi göstereyim anlara
 Aldı Resûl 'amâmesin açdı baş

- 130 Āmīn dēdi hep yārenler dōkdi yaş
 Tamām étđi du‘āsın sildi yüzün
 Ol hatuna pādişāh vērđi gözün
 Oğlanıñ elin ayağın bitirir
 amusı tekbīr şalavāt getirir
 ağrışırılar dīn Muḥammed dīnidir
 Vallāh bize bugün bayrām günidir
 ‘İzzeti-y-le oğlanı getirdiler
 Resūl ḥazretine yétirdiler
 ağırırılar ata ana gönlün yıқан kişi
- 135 Āḥiretde şöyle olısar işi

KAYNAKÇA

- ALPTEKİN, A. B. (2005), *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ASLAN, N. (2006), *Manzum Dinî Hikâyeler ve Kirdecî Ali 'ye Ait Olduğu Söylenen İki Hikâye Metni (Güvercin ve Geyik Destanları)*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 20, s.189-207.
- BÖREKÇİ, B. (2003), *Risâle-i Tevhîd: İnceleme-Metin-Dizin*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- CAFEROĞLU, A. (1993), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- CLAUSON, G. (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, London: Oxford University Press.
- DAŞDEMİR, M. (2015), *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal-İşlevsel Söz Dizimi*, Erzurum: Fenomen Yayınları.
- DİLÇİN, C. (2013), *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- EFENDİOĞLU, S. (2019), *Mevlânâ Lutfî Gül ü Nevrûz (Dil İncelemesi-Metin ve Aktarma-Gramatikal Dizin-Tıpkıbasım)*, Erzurum: Eser Yayınları.
- ELÇİN, Ş. (1998), *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- GÜLEÇ, İ. (2013), *Kan Kalesi Hikâyeleri ve Cevahirzade'nin Manzum Kan Kalesi Hikâyesi*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2013/65, s. 251-270.
- GÜLSEVİN, G. (2007), *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KANAR, M. (2011), *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Say Yayınları.
- KARA, F. (2011), *Zebân-ı Türkî (Kélür-nâme) Muḥammed Ya‘qûb-ı Çîngî (İnceleme, Metin, Dizin)*, Erzurum: Fenomen Yayınları.
- KORKMAZ, Z. (2017), *Şeyhoğlu Sadre'd-dîn Mustafa Marzubân-nâme Tercümesi Destûr-ı Şâhî*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KORKMAZ, Z. (2009), *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KÖKTEKİN, K. (2008), *Eski Anadolu Türkçesi*, Erzurum: Fenomen Yayınları.
- KUZUBAŞ, M. (2008), *Manzum Bir Destan Kitabı (Destân-ı Veysel Karânî, Vefât-ı Hz. Fâtıma, Vefât-ı Hz. İbrâhîm, Hikâyet-i Güvercin, Hikâyet-i Geyik)*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume 1/2, s. 304-340.

- ÖZKAN, M. (2000), *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları.
- PAÇACIOĞLU, B. (2016), *VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- SAĞIR, M. (1995), *Erzincan ve Yöresi Ağızları (İnceleme, Metinler, Sözlük)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TEKİN, T. (1975), *Ana Türkçede Aslı Uzun Ünlüler*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- TİMURTAŞ, F. K. (2005), *Eski Türkiye Türkçesi: XV. Yüzyıl Gramer-Metin- Sözlük*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TULUM, M. (2011), *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TÜRKER, Ç. (2011/2), *Manzum Halk Hikâyeleri İçerikli Bir Yazma Eser*, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 21, 2011/2, s. 265-275.